



OG'ZAKI AN'ANADAGI PROFESSIONAL MUSIQA

Po'latjonova Intizora Nazirjon qizi

Aniq va tabiiy fanlar fakulttei Musiqa ta'lim yo'nalishi 1-kurs MUS-BU-24 guruh talabasi

Shokirxanov Baxtiyorxon Botirxonovich

Ilimiy rahbar

Annotatsiya: Odatda "ijrochilik"-musiqiy namuna talqini bilan bog'liq bir qator ichki xususiyatlarni o'zida mujassam etadi. Iste'dod, bilim, har tomonlama mukammal ovoz, sozandalik san'ati, jo'r bo'lish mahorati, badihago'ylik mahorati, saboq, ijodiy yondoshish, to'g'ri so'z talaffuzi, izlanish va doimiy mashq kabi xususiyatlar va sifatlar shular jumlasidandir. Musiqa ijrochiligida bu sifat xususiyatlarga ega bo'lgan san'atkorgina ustozona musiqa namunalarining mukammal talqiniga erishadi.

Kalit so'zlar: Xonanda, sozanda, tovush, kuy, opera, simfoniya, yor-yorlar, kelin salom, musiqiy tovushlar, ijrochilik, san'at, Shashmaqom, talaffuz, musiqa faoliyatlari, musiqa tinglash, "uchlik", Badihago'ylik, Jo'r bo'lish san'ati.

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ МУЗЫКА В УСТНОЙ ТРАДИЦИИ

Шокирханов Бахтиёрхон Ботирхонович

Факультет точных и естественных наук, музыкальное образование, 1 курс, студентка группы МУС-БУ-24

Пулатжонова Интизора Назиржонович

Научный руководитель

Аннотация: Обычно «исполнение» — музыкальный образец — воплощает в себе ряд внутренних характеристик, связанных с его интерпретацией. К ним относятся такие качества и свойства, как талант, знания, совершенный во всех аспектах голос, искусство пения, мастерство певца, мастерство музыканта, обучение, творческий подход, правильное произношение, исследование и постоянная практика. В музыкальном исполнении артист, обладающий этими качествами, достигает мастерской интерпретации музыкальных образцов.

Ключевые слова: Певец, музыкант, звук, мелодия, опера, симфония, ёр-ёр, келин салам, музыкальные звуки, исполнение, искусство, Шашмаком, произношение, музыкальная деятельность, слушание музыки, «три», Бадихагойлик, Искусство быть певцом.

PROFESSIONAL MUSIC IN THE ORAL TRADITION

Pulatjonova Intizora Nazirjonovich



Faculty of Exact and Natural Sciences, Music Education, 1st year, MUS-BU-24 group student

Shokirkhanov Bakhtiyorxon Botirkhonovich

Scientific advisor

Abstract: *Usually, "performance" - a musical sample - embodies a number of internal characteristics related to its interpretation. These include such qualities and qualities as talent, knowledge, a perfect voice in all its aspects, the art of singing, the skill of being a singer, the skill of being a musician, training, a creative approach, correct pronunciation, research and constant practice. In music performance, an artist who possesses these qualities achieves a masterful interpretation of musical samples.*

Keywords: *Singer, musician, sound, melody, opera, symphony, yor-yor, kelinsalam, musical sounds, performance, art, Shashmaqom, pronunciation, musical activities, listening to music, "three", Badihagoylik, The art of being a singer.*

Qadimiy san'atlardan bo'lmish musiqa o'zining shakllanishi jarayonidan hozirgi davrimizgacha insoniyatning ijtimoiy hayoti bilan bog'liq holda shakllanib rivojlangan. Hayot tizimining turli shart-sharoitlariga asoslangan holda musiqiy namunalar bunyod etilgan. O'zining ravnaqi yo'lida yirik-yirik asarlar vujudga kelishiga zamin yaratilgan. Musiqiy merosimizning murakkab va mukammal jihatlari, boy imkoniyatlari musiqa san'atining insoniyat hayotida muhim ahamiyat kasb etganligidan dalolat beradi. Har bir musiqa asarining yaratilishi va uning tinglovchilarga manzur bo'lib, avloddan-avlodga o'tishida taniqli olim B. Asafev ta'kidlagan "uchlik" ahamiyatlidir. Bu esa ijodkor, ijrochi va tinglovchilarning mutanosibligidir. Har bir asar ana shu jarayon mutanosibligini ta'minlasa, u albatta musiqiy meros namunalari qatoridan joy olishi, ustozona musiqa ijodiyoti talablariga javob berishi muqarrar.

Mazkur "uchlik"ning har bir tarmog'i o'ziga xos muhim omillar bilan bog'liqdir. Lekin, ijrochi mas'uliyatini qolganlariga nisbatan, doimo vaziyat va talqini bilan bog'liq omillar keskinlashtirib kelgan. Zeroki, azaldan ijrochilar turli toifada faoliyat ko'rsatib kelganlar. Xususan, bu jarayonni taniqli musiqashunos olim T.G'ofurbekov quyidagicha talqin etadi: O'tmishda (bir ovoqli) monodik asarlar ijrochilarini uch toifaga bo'lishgan:

- a) tinglovchilarga u yoki bu kuyni eslatadigan (ya'ni, o'zgartirmay ijro etadigan);
- b) taniqli xonanda va sozandalar ijro uslubiga taqlid etadigan (ya'ni, taqlidchilar);
- v) shaxsiy ijro talqiniga ega bo'lgan namoyondalar.

Har uchala toifaga kirgan sozanda yoki xonandalar keng ma'noda-ijrochilardir. Lekin, ularning ijrochilikka bo'lgan munosabatlari ana shu uchlikning kelib chiqishiga sabab bo'ladi. Ma'lumki, musiqaning negizini tovush tashkil etadi. Tovush esa ko'p jihatli jarayondir. "Tovush"-bu zohiriy ko'rinish. Unga turli vosita, harakatlar bilan erishish mumkin. Ulardan ma'lum balandlikka ega bo'lganlari musiqiy tovush hisoblanadi. Musiqiy tovushlarni ma'noli, his-tuyg'ular orqali mukammal tarannum etishga eng avvalo inson ovozi qodir. Ularning barcha xususiyatlaridan foydalanib,



turli bezaklar yordamida ijodiy yondoshib, tinglovchi qalbiga o'zgacha ta'sir ettirish ana shu uchinchi toifa namoyandalari talqiniga xosdir. Bu albatta, birinchi va ikkinchi toifalarga taalluqli xonandalarni kamsitish yoki ularni nomukammal degan fikr emas. Zero, har bir xonanda yoki sozanda ijrosi insonlarga, ruhiy ozuqa olishida o'z ta'sirini ko'rsatar ekan, u talqin mukammaldir. Ijrochilar toifalarga bo'lingani ilmiy nuqtai nazardan, ularning ijro paytidagi ijod bilan bog'liqligi jihatidan desak mubolag'a bo'lmas. Vaholanki, ularning boy imkoniyatlari, ijrolari va yaratgan asarlari yozma manbaalarda o'tmishdan o'z ifodasini topib kelgan. Bu jarayonni ilk ko'rinishlari afsonaviy Borbad timsolida o'tmishning buyuk allomalari Firdavsiy, Nizomiy Ganjaviy, Jomiy, Alisher Navoiy asarlarida keng yoritilgan. Shu bilan birga ular an'anaviy musiqa tarkibini turli janrlar, rang-barang asarlar bilan boyishiga samarali hissa qo'shgan. Hozirda mavjud barcha maqomlar, maqom yo'lida yaratilgan asarlar, yirik janrlarga xos kuy va ashulalar o'tmish sozanda, xonanda va bastakorlarning ijodiga mansubligiga shubha yo'q.

Ijrochi uchun iste'dod musiqani qalban his etib, mazmunli ifoda etish bo'lsa, bilim- shu iste'dodni musiqa ilmi (musiqiy namunalar, janrlar, ularning tuzulishi va metroritmik jihatlari, ijro texnikasi, ijrochilik mahoratlari) bilan sug'orishdir. Musiqashunos olim I.Rajabov ta'biri bilan aytganda: "Shashmaqom va boshqa katta formadagi xalq musiqa asarlarini ijro etishda cholg'uchi va hofiz maxsus malaka hosil qilgan bo'lishi, maqomlarning ijro etish texnikasini yuksak egallagan bo'lishi lozim", ya'ni musiqa ijrochiligi ilmini puxta o'zlashtirishi lozim. Ijro talqini esa xonandadan chiroyli, latif va keng diapazonli mukammal ovozni talab etadi. Bunda bor ovozdan oqilona foydalanib, to'g'ri idroklash muhimdir. Shu bois ayni paytda maqom yo'llari ijrosi uchun hofizda keng diapazon, yoqimli ovoz va yuksak ijro texnikasi bo'lishi shart qabilidagi talab o'rinlidir.

Sozandalik san'ati ustozona musiqa ijrochiligining muhim omillaridan biridir. "Har bir musiqachi biladiki, u ragani kuylay oladi, buning uchun u ma'lum darajada teran his eta bilsa bas. Lekin, raga hissiyotini ularga "kuylash" emas, balki ragalarda bunyodga keladigan nazokat, mung, hayrat kabi hislarni ifodalovchi cholg'u in'om etadi deb mashhur hind musiqashunos olimi R.Mennon ta'riflaydi.

Darhaqiqat, xonanda o'z cholg'u talqinining birinchi ijrochisi va birinchi tinglovchisi hamdir. Zero, ijrochi o'z mahoratini cholg'u talqinida tarannum etib, xonishi bilan boyitadi. Sozanda cholg'uda qanchalik mahorat bilan musiqiy asarning mukammal ifodasiga erishsa va mutanosib tarzda xonishga ta'sir ettira olsa, shunchalik jo'r bo'lish mahorati sirlariga ega bo'ladi. Uning asosiy xususiyatlari ziyraklik, sezgirlik, badiha, oqilona talqin va doimiy nazorat kabi jihatlarda namoyon bo'ladi.

Badihago'ylikodatda "maxsus tayyorgarliksiz bir zumda yaratilgan she'r (musiqa yoki qo'shiq), yoki voqea, hodisa munosabati bilan to'satdan aytilgan musiqiy asardir". Musiqiy ijodiyotda maxsus "badihago'ylik"ka asoslangan "aytishuv" janr, baxshilar san'atiga xos namunalar mavjud. Ustozona musiqa namunalarini ijrochiligida



"Badihago'ylik" o'ziga xos ko'rinishda shakllanib, ijro jarayonidagi talqin bilan bevosita bog'liq bo'ladi. Shuningdek, xonanda yoki sozandaning ijro vaqti, vaziyati doirasida kuyga yoki ashulaga o'zgacha yondashish va namudlar qo'shishi bilan xarakterlanadi. Bunda asosiy mezon ijrochilik amallaridan asoslangan holda olgan sabog'i, badiiy va musiqiy meros an'analari negizidagi teran bilimi, amaliy jarayon talqinidagi mahorati va ijro etayotgan musiqiy namunaga nisbatan ijodiy yondoshishi hisoblanadi.

Ijrochilik sabog'i an'anaga ko'ra ustoz-shogird qabilida amalga oshirilgan. Odatda, har bir shogird ko'p yillar davomida (ijrochilik sirlarini puxta o'zlashtirguncha) o'z ustoz tarbiyasida bo'lgan. Soz chertish, ashula aytish, musiqiy merosni o'rganish, davralarda o'zini tutish kabi eng zarur jihatlarni mukammal o'zlashtirgan shogird ustozlarning o'ziga xos imtihonlaridan so'ng mustaqil faoliyat ko'rsatishga ijozat olganlar.

Musiqi ijrochiligi egallash jarayonini (sun'iy tarzda va nazariy tarkiblash maqsadida) bosqichlarga bo'lganimizda quyidagi manzaraning shohidi bo'lamiz. San'atning ilk qadamlarini inson qalbida shu sohaga "ishq" paydo bo'lishi va bu ishq san'atni ongli ravishda tushunish, unga qalban amal qilishga bo'lgan ishtiyoq, ularning asosida ma'lum harakatlar, anglash jarayoni sifatida aniqlab, uni Shariat, ya'ni I-bosqich bilan bog'lasak bo'ladi. Bo'lajak ijodkorning ushbu sohada ma'lum tushuncha hosil qilib, o'z faoliyatini san'atga bag'ishlab, shogirdlikni ravo ko'rib, ma'lum ustozdan saboq olishga jazm etishi, ya'ni ustoz-shogird (murshid-murid amali) sabog'i davri II-bosqichga to'g'ri keladi. Yuqorida keltirilgan yetuklik-III-bosqichga haqiqat jarayonini, ya'ni mustaqil faoliyatda hofizlikning barcha sir-asrorlarini idroklagan holda mukammal ijro etish, "Hofizlik" bilan bog'lash mumkin. Bu jarayon bir qator omillarni o'zida mujassam etadi.

Ijrochilikning barcha ichki va tashqi xususiyatlaridan kelib chiqqan holda lozim bo'lgan amallarni quyidagicha yondoshish bilan izohlashga urinib ko'ramiz:

1. So'z talaffuzi (she'riyatni bilish, kuy usuli va she'r vazni), ya'ni aruz ilmi.
2. Sozandalik san'atini egallash (cholg'u ijrochiligi, talqin mahorati).
3. Xonandalik san'ati (ovozdan to'g'ri va oqilona foydalanish. Tovushqatorning har bir pardasida lozim va xos sayqal va jilo berishga erishish. Hamnafaslik.)
4. Jo'r bo'lish san'ati (o'z-o'ziga jo'r bo'lish, o'zga xonandaga ma'lum cholg'uda jo'r bo'lish va jo'rnavozlik).
5. Ijro san'ati (har qanday shart-sharoitdagi ijro paytida o'zni idora qila bilish, an'anaviylik va badihago'ylik imkoniyatlaridan foydalanish tartiblari, ijro vaziyatini to'g'ri baholash).
6. Merosni o'rganish (saboq, og'zaki an'anadagi musiqi merosini o'zlashtirish, uni ilmiy idroklash, mavjud an'anaviy ijro uslublar bilan tanishish).
7. Talqin-tahlil, taqlid va talqin (mavjud an'analar bilan sug'orilgan xususiy o'ziga xos talqin yaratish).

Ustoz-shogird an'analarida odob-axloq, o'zini tutish va amal qilish lozim bo'lgan yoki sharoit taqozo etadigan o'ziga xos "amal"lar mavjud. Ustoz-shogird va



shogirdlarning saboq jarayoni haqida qator olimlarning fikr-mulohazalari mavjud. Xususan, XVasrda Hirotida yashab ijod etgan, Sharqning mashhur allomalaridan biri, axloq, tarix, tasavvuf, nujum, riyoziyot kabi sohalarida samarali ijod etgan Husayn Voiz Koshifiy o'zining "Futuvatnomai Sultoni" nomli risolasida bu jarayonning (so'fiylar ijodi-amali misolida) ko'p qoida nizomlarini, murid-murshid, Pir-murid, ustoz-shogird amallarini yoritib bergan. Unda har bir tadbirning rukni, sujudi (sajdalari), farqi, intihosi, ma'nosi, odobi, axloqi, odati, shartlari, sarmoyasi, vazifasi, qonuni, ziynati, xislatlari, sifatleri kabi lozim bo'lgan o'nlab amallari haqida bayon etiladi. Ana shu manbaadan bir namud,-shogirdlikning amallari haqida quyidagicha yozadi: "Agar shogirdlikning binosi nimani ustiga quriladi, deb so'rasalar, irodat ustida, deb javob bergin. Agar irodat nimadir, deb so'rasalar, samo' va toatdir, deb aytgin. Agar samo' (eshitish) va toat nimadir deb so'rasalar, nimaiki ustoz aytsa, uni jon qulog'i bilan qabul qilish va vujud a'zolari orqali amalda ado etishdir, deb ayt. Agar shogird uchun nima yaxshi, deb so'rasalar, pok e'tiqod deb ayt, chunki faqat e'tiqod kishini murodiga yetkazadi".

Ustoz-shogird an'analarining ko'p jihatlari ijrochilik san'atini egallash jarayonida ustoz bilan birga ijrochilik san'atini egallashning izlanishlar bilan birga o'ziga xos tomoni ham mavjud. Chunonchi, shogird doimo amaliy izlanishda bo'lishi, muntazam mustaqil ijroga o'rganib borishi, doimiy tarzda davralarda ishtirok etishi, ustoz yonida, kerak vaqtda hamnafas yoki jo'rnavozlik qilishi taqozo etiladi. Ana shu mezon keyingi bosqich-mustaqil ijod davrida asos sifatida muhimdir. Musiqa esa she'riyatning murakkab uslublaridan hisoblangan, o'ziga xos ritmik tarkibga ega bo'lgan aruz vaznidagi namunalar bilan ijro etishga asoslangan. Asarning negizida so'z (aruz) vaznning kuy usuli bilan uzviy mushtarakligi va hamohangligi muhim omillardan biridir. Qolaversamusiqiy kuy ma'lum she'riy asarga bog'lanadi, bastalanadi. Albatta uning mukammal tarkib topishida she'rning ham vazni, mazmuni kabi xususiyatlari asosiy mezon bo'lib xizmat qiladi.

Ijrochilik azaldan musiqiy merosimizning turli janr xususiyatlari asosida, o'ziga xos shaklda yuzaga kelgan. Ularni ruhiy ta'siri, musiqaviy jonli ifodasi, tarkibiy va ijroviy jihatlardan kelib chiqib, ijrochilik an'analarini F.M.Karomatov 3 guruhga bo'ladi. "Bular folklor (asliy xalqiy), xalq professional va og'zaki an'ananing eng rivojlangan professional ko'rinishi" Ustozona musiqa tarkibiga kiruvchi qismi" - og'zaki an'adagi professional musiqa guruhi hamma joyda (kontsertlarda) aytiladigan, bir ovoqli ko'rinishga ega bo'lgan, tarkibiy-kuy jihatidan nisbatan eng rivojlangan, aytim (vokal)-cholg'u asarlari, (alohida o'zining ifodali ta'siridagimonumental yirik) turkumli asarlarni o'z ichiga oladi".

Yuqorida zikr etilgan barcha guruhlar bir-biri bilan uzviy bog'liq holda zamon nafasi bilan hamohang rivojlanish jarayonini o'tagan. Ijrochilar atalmish "an'analar"ning davomchilari musiqa san'atining rivojiga o'z ta'sirlarini ko'rsatganlar. Ijrochilikning tarixiy rivojlanish jarayoni mahalliy zonalar miqyosida, ma'lum guruhlar doirasida va mustaqil ijod asosida vohaviy, guruhiy va shaxsiy ijrochilik yo'llari-



uslublari shakllanishiga zamin yaratgan. Lokal zonalarga xos ijro uslublarda sheva, an'ana, janrlar kabi u yoki bu mahalliy yo'nalishning xarakterlovchi turli jihatlari asosiy omil sifatida muhim ahamiyat kasb etadi. Shaxsiy ijro uslublarning yuzaga kelishida esa, ko'proq yetuk sozanda yoki xonandaning ijro talqini bilan bog'liq imkoniyatlari (ovoz, ijodiyot, badihago'ylik, ijro) tarbiyalanib, yetishib chiqqan ijrochilik maktabi an'analari, mahalliy uslublari va istiqomat qilib turgan joyning turli musiqiy va ijtimoiy an'analari muhimdir.

O'zbek musiqa ijrochiligida ana shunday mezonlarni o'tab, xalqimiz ardog'ida yashab, musiqiy merosimizda o'rnak bo'la oladigan Ota G'iyos , Ota Jalol, Domla Halim Ibodov, Hoji Abdulaziz Abdurasulov, Hamroqul Qori, Madrahim Yoqubov, Erka Qori Karimov, Sodirxon Hofiz, Hojixon Boltaev, Jo'raxon Sultonov kabi bir qator ustozlar o'tgan. Ijrochilik san'ati, hofizlik darajalarining muqobil ko'rinishini ushbu ustoz san'atkorlarning ijodiy faoliyatida ko'rish mumkin. Shu bois ham ular va ularning ijodi doimo o'rnak va namunadir.

Tovushning barcha o'ziga xos xususiyatlari, turli sifatlari bilan bog'liq rang-barang jihatlari musiqa ilmining bilimdonlari tomonidan o'tmish risolalarida, zamonaviy tadqiqotlarda mushohada etilgan. Xususan I.Rajabov tovushni (nag'ma iborasi bilan atab) qavliy va fe'liy xilga ajratib zikr etgan. Bu haqida qator adabiyotlarda ma'lumotlar keltirib o'tilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. I.Rajabov "Maqomlar masalasiga doir" T. 1963y.
2. R.Zoxrabov, Azerbaydjanskie zerbi mugamo'. Baku. "Isho'g", 1986 g.
3. O.Ibrohimov. Maqom va tasavvuf xususida. -Rajabiyxonlik ilmiy anjuman materiallari. T., 1994 y.
4. Koshifiy Husayn Voiz. Futuvatnomai Sultoni.
5. Yoxud javonmardlik tariqati. "Pandnoma" T., 1994 y.
6. Kultura Srednego Vostoka. "Muza'kalnoe, teatralnoe iskusstvo i folklor", T., "Fan" 1992 g.
7. Ragxava R.Menon. "Zvuki Indiyaskoy muza'ki" M.,1989 g.
8. Botirkhanovich, ShokirkhanovBakhtiyorkhon. "The Structure of KashkarRubab, And Methods of Their Execution." CENTRAL ASIAN JOURNAL OF ARTS AND DESIGN 5.1 (2024): 19-22
9. Sayfiddinovich, AkhmedovBakhodir. "TRADITIONAL PROFESSIONAL MUSIC-HISTORICAL AND PERFORMING TRADITIONS OF ASHULA AND BIG ASHULA GENRE."
10. Akhmedov, B. (2023). THE FIRST FORMATION PROCESSES OF UZBEK VOCAL PERFORMANCE. Педагогика и психология в современном мире: теоретические и практические исследования, 2(8), 126-128.
11. Sayfiddinovich, A. B. (2023). AESTHETIC EDUCATION TO STUDENTS IN MUSIC CLASSES OF GENERAL SECONDARY SCHOOLS.



10. AxmedovBaxodirxonSayfiddinovichDirijorlikfanihaqida // ReFocus. 2025. №SpecialIssue 3.URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/dirijorlik-fani-haqida> (дата обращения: 10.06.2025).

Botirkhanovich, Shokirkhanov Bakhtiyorkhon. "THE ROLE OF MUSIC CLUBS IN LEADING THE YOUNG GENERATION TO MATURITY." Academia Repository 5.1 (2024): 242-245

Bakhtiyorkhon, Shokirkhanov, and Yusubjonova Omina. "THE ROLE OF THE "DUTOR" INSTRUMENT IN THE INTEGRATION OF EDUCATION AND CULTURE." Academia Repository 5.1 (2024): 237-241